

19.9.2023
LAUSUNTO

Opetus- ja kulttuuriministeriölle

Sanaston lausunto e-aineistojen kirjastokäytön korvaamista koskevasta hallituksen esitysluonnoksesta (VN/21217/2023)

Kirjallisuuden tekijänoikeusjärjestö Sanasto ry, Sanasto rf (jäljempänä Sanasto) kiittää mahdollisuudesta lausua e-aineistojen kirjastokäytön korvaamista koskevasta hallituksen esitysluonnoksesta. Sanasto on valtakunnallinen kirjallisuuden tekijänoikeusjärjestö, joka valvoo kirjallisuuden tekijöiden oikeuksia ja etuja. Edustamme yli 16 000 kirjallisuuden tekijää. Sanaston jäsenjärjestöjä ovat Finlands svenska författareförening rf, Suomen Kirjailijaliitto ry, Suomen kääntäjien ja tulkkien liitto ry sekä Suomen tietokirjailijat ry.

Sanaston pääviestit

1. Verkkokirjahyllyjen tulee olla e-aineistojen käytön korvaamisen piirissä. Tekijöitä ja teoksia tulee kohdella yhdenvertaisesti eikä voi olla niin, että tekijät saavat korvauksen osasta kirjastokäyttöä ja osasta eivät. Käytännössä hallituksen esitysluonnos kuitenkin kattaa jo verkkokirjahyllyt.
2. Sanastolla on valmius alkaa tilittää korvauksia e-aineistojen käyttö- ja tilastointitavasta riippumatta (sisältäen myös nk. verkkokirjahyllyt).
3. Miljoonan euron e-lainauskorvausmääräraha on myönnetty kirjallisuuden tekijöille e-aineistojen kirjastokäytön korvaamiseen ja määräraha on mitoitettu kattamaan sekä yleisten kirjastojen että korkeakoulukirjastojen e-aineistojen kirjastokäyttöä.
4. Lukuisten ongelmien sekä selvittämättömien budjettivaikutusten vuoksi Sanasto esittää äänikirjalukijoiden oikeutta korvaukseen poistettavaksi esityksestä.

sanasto

Korkeavuorenkatu 30 A, 00130 Helsinki
+358 9 5629 3300, info@sanasto.fi, sanasto.fi

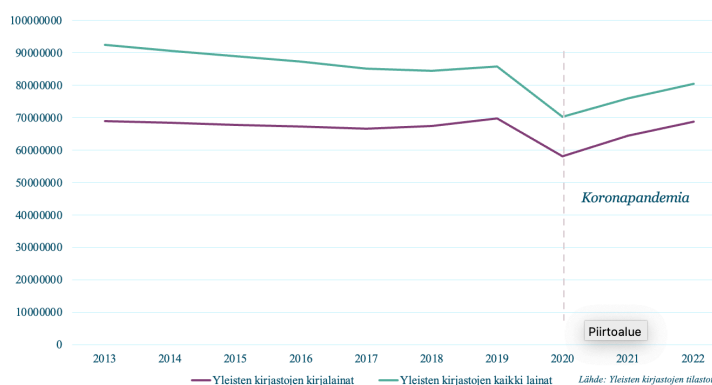

1. Verkkokirjahyllyjen tulee olla e-aineistojen käytön korvaamisen piirissä

E-aineistojen kirjastokäyttöä koskevasta korvauksesta on päätetty säätää, koska kirjastojen asiakaskäyttö on muuttunut. Fyysisten teosten lainaamisen ohella e-kirjojen ja e-äänikirjojen käyttö on yleistynyt ja on perusteltua ja kohtuullista ulottaa lainauskorvausta vastaava korvaus myös e-kirjojen ja e-äänikirjojen käyttämiseen. Yleisissä kirjastoissa e-aineistojen käyttömäärät ovat kasvaneet fyysisten kirjainojen määrän pysyessä entisellä tasollaan. Korkeakoulukirjastoissa siirtymä sähköiseen asiakaskäyttöön on ollut kokonaisvaltaisempaa: pelkästään vuosina 2020–2022 fyysisten lainojen määrä on laskenut 3,8 miljoonalla lainalla käyttäjien siirryttyä käyttämään esimerkiksi kurssikirjoja nk. verkkokirjahyllyjen kautta. Monet korkeakoulukirjastot ovat myös siirtyneet hankkimaan teokset ensisijaisesti sähköisessä formaatissa. E-aineistojen käytön lisääntyessä etenkin korkeakoulukirjastosta lainattujen teosten tekijä on entistä harvemmin oikeutettu lainauskorvaukseen, vaikka teosten käyttö ei ole tosiasiallisesti vähentynyt.

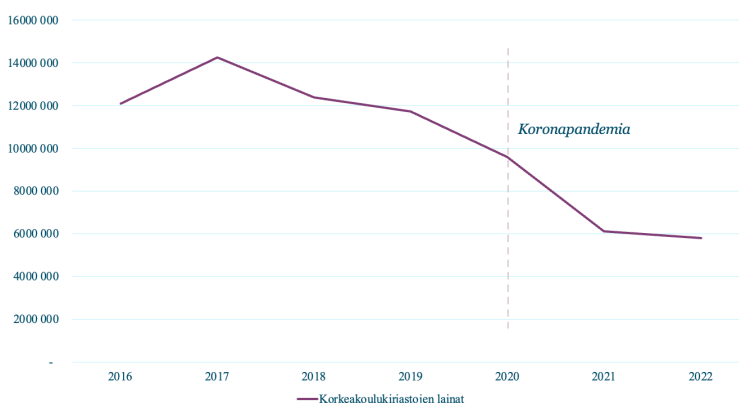
Yleisten kirjastojen kokonaislainamäärä ja kirjalainat

(ei sis. digitaalisia lainoja)

Korkeakoulukirjastojen kirjalainat

(ei sis. digitaalisia lainoja)

Kuviot 1 ja 2. Fyysinen kirjojen lainaaminen ei ole vähentynyt yleisissä kirjastoissa, vaikka kokonaislainamäärä on laskenut. Tämän rinnalla myös kirjojen e-lainaus on kasvattanut suosiotaan. Korkeakoulukirjastojen puolella sen sijaan siirtymä fyysisistä kirjainoista sähköiseen käyttöön on ollut nopea.

sanasto

Korkeavuorenkatu 30 A, 00130 Helsinki
+358 9 5629 3300, info@sanasto.fi, sanasto.fi

Yhdenvertaisuus

Sanasto pitää erittäin tärkeänä sitä, että kaikki korkeakoulukirjastoista saatavat e-kirjat ja e-äänikirjat ovat yhdenvertaisesti korvauksen piirissä. Erityisesti korkeakoulukirjastoille on tyypillistä, että e-aineisto on saatavilla verkkokirjahyllyssä eli sähköisessä teoskokoelmassa, johon kirjasto on hankkinut lisenssin kautta käyttöoikeuden. Vuonna 2022 korkeakoulukirjastoista on tehty "perinteisiä" e-lainoja Ellibsin kautta noin 520 000, muilta osin käyttö on siirtynyt verkkokirjahyllyihin. Oletettavaa on, että kehitys jatkuu saman suuntaisena, ja fyysisten teoskappaleiden kokonaislainamäärät tulevat laskemaan entisestään, kun kurssikirjallisuus siirtyy kokonaan korkeakoulukirjastojen hyllyiltä sähköiseen muotoon. On tärkeää huomata, että verkkokirjahyllyihin siirtynyt e-aineistojen käyttö ei ole uutta kirjastokäyttöä vaan samaa käyttöä ja samoja teoksia, jotka ovat aiemmin kuulunut fyysisten teoslainojen ja fyysisten teosten lainauskorvauksen piiriin.

Jos sama teos on saatavilla e-kirjana yleisessä kirjastossa ja korkeakoulukirjastossa verkkokirjahyllyn kautta, vain ensimmäiseksi mainittu kerryttää tekijälle korvausta. Säädettyäksi ehdotettu uusi korvaus ei ole lainauskorvaus, vaan korvaus, joka on nimenomaan teknologisen kehityksen vuoksi säädetty korvaamaan tekijälle teoksen ilmaisesta käyttämisestä aiheutuvaa tulonmenetystä. Juuri tämän korvauksen luonteen vuoksi kirjaston uudet asiakaskäytön muodot tulee olla korvauksen piirissä. Myös verkkokirjahyllykäytössä on kyse aiemmin fyysisinä teoskappaleina lainattujen teosten uudeltaisesta kirjastokäytöstä. Lukupa opiskelija tenttikirjallisuutensa e-kirjana yleisen kirjaston kokoelmasta tai verkkokirjahyllyn kautta, lopputuloksessa ei ole eroa: opiskelija käyttää kirjaston vastikkeetta asiakkaidensa saataville saattamaa teosta tarvitsemassaan määrin. Tekijän näkökulmasta molemmissa tapauksissa teos on saatavilla vastikkeetta kirjaston kautta.

Teoksia ja niiden tekijöitä tulee kohdella yhdenvertaisesti. Eduskunta on myöntänyt e-lainauskorvausmäärärahan kattamaan e-kirjojen ja e-äänikirjojen käytön nimenomaisesti sekä yleisissä kirjastoissa että korkeakoulukirjastoissa. Korkeakoulukirjastoista lainataan pääosin kirjallisuutta, jota yleisistä kirjastoista lainataan vähemmän. Kun korkeakoulukirjastojen asiakkaat käyttävät teoksia pääsääntöisesti verkkokirjahyllyjen kautta, todellisuudessa korkeakoulukirjastoissa tapahtuva käyttö ei kerrytä tekijöille korvauksia. Jos korkeakoulukirjastojen verkkokirjastoja ei oteta korvauksen piiriin, tietokirjallisuuden tekijät asetetaan merkittävästi kaunokirjallisuuden tekijöitä heikompaan asemaan.

Lisenssit, verkkokirjahyllyt ja kokoelmaan kuulumisen terminologiana

Kaikki kirjastojen kautta käytettävissä oleva e-aineisto perustuu kirjastojen hankkimiin lisensseihin. Osa lisenssisopimuksiin perustuvasta e-aineistojen käytöstä tilastoidaan lainoina ja osa avauksina (nk. verkkokirjahyllyt). Tilastointitavasta riippumatta kyse on kuitenkin kirjaston hankkimiin lisensseihin perustuvien e-kirjojen ja e-äänikirjojen kirjastokäytöstä. Tästä syystä verkkokirjahyllyjä ei ole tarpeen mainita hallituksen esitysluonnoksen perustelutekstissä erikseen. Laissa ei ole mielekäästä säätää yksityiskohtaisesti yksittäisestä teknisestä toteutusratkaisusta, vaan olennaista on se, että käyttö perustuu kirjaston hankkimaan lisenssiin.

Opetus ja kulttuuriministeriön 15.9.2023 järjestämässä suullisessa Teams-kuulemisessa kävi ilmi, että pykäläluonnoksen muotoilu "kirjaston kokoelmaan kuuluva e-kirja tai e-äänikirja" on myös yleisten kirjastojen näkökulmasta ongelmallinen. Sanasto tukee kuulemisessa esitettyä lisäystä *kirjaston valitsemassa palvelussa saatavilla oleva e-kirja tai e-äänikirja*.

sanasto

Korkeavuorenkatu 30 A, 00130 Helsinki
+358 9 5629 3300, info@sanasto.fi, sanasto.fi

Verkkokirjahyllyn käyttötilastot ja korvauksen tilittäminen

Fyysiset kirjastolainat sekä osa e-aineistojen käytöstä tilastoidaan ”lainoina”, verkkokirjahyllykäyttö tilastoidaan avauskertoina. Tilastointitavasta huolimatta teosten oletettu käyttömäärä on vakio: kirjaston asiakas käyttää teosta tarvitsemansa ajan. Perinteisen ”e-lainan” sijaan teokselle on mahdollista laskea avauskertojen perusteella korvaus, jolloin teoskohtaisesti maksettavat korvausmäärät muodostuvat lopulta samansuuruisiksi riippumatta teoksen teknisestä välitystavasta. Tässä mielessä verkkokirjahyllyssä olevan teoksen käyttö voidaan kokonaisuutena rinnastaa verkkopalveluntarjoajalta saadun tilastotiedon perusteella e-lainana tunnettuun rajoitettuun käyttötapautumaan.

Sanastolla on valmius alkaa tilittää kirjastojen hankkimiin lisensseihin perustuvaa, teosten avauksina tilastoitavaa e-aineistojen käyttöä (nk. verkkokirjahylly). Käytännössä tilittäminen järjestettäisiin siten, että tietty osuus (esim. 20–40 %) e-lainauskorvausmäärärahaa osoitetaan avauksina tilastoitavan e-aineiston käytön korvaamiseen, ja tämä osuus jaetaan tekijöille toteutuneiden avauksien suhteessa. Jakamalla e-lainauskorvausmäärärahan tietty osuus e-aineistojen toteutuneilla avauksilla, saadaan ns. avauskohtainen senttimäärä. Laskentatapa vastaa lainauskorvausmäärärahan jakamista fyysisten teosten kunnakin vuonna toteutuneelle lainamäärälle. Avauksiin perustuva tilitys sopeutuu kulloinkin käytettävissä olevaan määrärahaan vastaavasti kuin fyysisten teoslainojen tilitys.

Verkkokirjahyllyjen ottaminen korvauksen piiriin ei edellytä e-lainauskorvausmäärärahan korottamista, sillä korkeakoulukirjastojen e-aineistojen käytön korvaaminen on huomioitu lainauskorvausmäärärahan mitoittamisessa (1 miljoona euroa).

2. Äänikirjan lukijoiden oikeus korvaukseen ei saa vähentää tekijöiden oikeutta

Lainauskorvauksen tarkoitus on korvata teosten vastikkeettomasta kirjastokäytöstä aiheutuvaa tulonmenetystä tekijälle. Lainauskorvaus on perinteisesti ollut kirjallisuuden tekijöille tärkeä toimeentulon lähde, joka mahdollistaa sen, että kirjallisuuden tekijät voivat elättää itsensä luovalla työllään. Uuden korvauksen tarkoituksena on lainauskorvauksen tapaan korvata tekijöille tulon menetystä kirjallisuuden sähköisestä kirjastokäytöstä. Esitysluonnoksessa on ehdotettu, että äänikirjojen lukijat otetaan uuden korvauksen piiriin. Tämä ei saa tarkoittaa heikennystä kirjallisuuden tekijöille maksettaviin korvauksiin.

Tekijänoikeus ja lähioikeus korvauksen perusteena

Äänikirjan lukijan rooli on tärkeä, mutta äänikirjan lukijan työpanos ei ole samaistettavissa kirjan kirjoittajan tai kääntäjän työpanokseen, sillä lukija ei osallistu sisällön tuottamiseen. Kirjan kirjoittajalla on tekijänoikeus teokseensa, ja kirjan kääntäjällä on itsenäinen tekijänoikeus jälkiperäisteokseensa. Teoksen äänikirjaksi lukeva henkilö on tekijänoikeuslain mukainen esittävä taiteilija, kun hän esittää kirjallisen teoksen. Näin ollen äänikirjan lukijan panos nauttii lähioikeussuojaa. Myös tekijänoikeusneuvosto on lausuntokäytännössään (TN 1987:18) todennut, että äänikirjan lukija on tekijänoikeuslain 45 §:n mukainen esittävä taiteilija. On epä johdonmukaista, jos tekijän itsenäinen ja omaperäinen henkisen luomistyön tulos arvotetaan samalle tasolle kuin esitys, jolle ei ole asetettu vastaavia omaperäisyysvaatimuksia. Tämän vuoksi uuden korvauksen ei tulisi vähentää kirjallisuuden tekijöiden osuutta lainakohtaisesta korvauksesta.

sanasto

Korkeavuorenkatu 30 A, 00130 Helsinki
+358 9 5629 3300, info@sanasto.fi, sanasto.fi

Sanasto muistuttaa, että eduskunta on myöntänyt miljoonan euron määrärahan nimenomaan e-kirjojen ja e-äänikirjojen kirjastokäytön korvaamiseen kirjallisuuden tekijöille. Mikäli äänikirjan lukijoille halutaan antaa oikeus korvaukseen, tähän tulee osoittaa lisäbudjetti.

Korvausoikeuden toteuttamista koskevat käytännön ongelmat

Sanasto vastustaa esitystä, jossa yhdenvertaisuuden nimessä myönnettäisiin uudelle edunsaajaryhmälle (äänikirjan lukijat) oikeus korvaukseen, mutta samassa yhteydessä kirjallisuuden tekijät eivät saisi korvausta osasta kirjastokäyttöä lainkaan (verkkokirjahyllyissä olevat teokset). Korvausoikeuden luominen aivan uudelle edunsaajaryhmälle luo myös välittömän paineen budjetin kasvattamiseen: kirjallisuuden tekijöiden oikeus korvaukseen kirjastokäytöstä ei voi vähentyä uuden edunsaajaryhmän vuoksi, kun kyseessä on kirjallisuuden tekijän näkökulmasta täsmälleen sama luovan työn tulos e-kirjan tai e-äänikirjan muodossa. Budjettikysymyksen lisäksi lainsäädännössä tulee mahdollisen uuden edunsaajaryhmän myötä huolehtia siitä, että korvauksen lainakohtainen osuus ei vähene kirjallisuuden tekijöiden osalta.

Äänikirjojen lukijoiden korvausoikeuden käytännön toteutukseen liittyy myös useita avoimia kysymyksiä. Äänikirjan lukijana voi toimia näyttelijä, kirjailija, kääntäjä tai kuka tahansa muu henkilö, joka ei kuulu lainauskorvausta jakavien yhteisöjen piiriin. Kaikilla lukijoilla tulee kuitenkin olla yhdenvertainen oikeus hakea ja saada laissa säädettyä korvausta. Tilastoinnissa äänikirjojen lukijoiden tiedot on saatavissa vain noin puolessa äänikirjojen lainamäärästä, joten osalle korvaukseen mahdollisesti oikeutetuista ei korvausta voida osoittaa.

Jos äänikirjojen räjähdysmäinen suosio jatkuu, äänikirjalukijoiden oikeus korvaukseen voi johtaa hallitsemattomiin budjettivaikutuksiin. Lisäksi saman teoksen voi lukea ääneen moni eri lukija, jolloin samasta teoksesta muodostuu useita korvauksen piiriin kuuluvia versioita. Tällöin mahdollisen korvauksen piiriin kuuluvien lukijoiden määrä moninkertaistuu. Ruotsalainen äänikirjapalvelu Storytel on keuhalla 2023 ilmoittanut ottavansa käyttöön Voice Switcher -ominaisuuden, jonka avulla asiakkaat voivat vaihdella kirjan lukijaääniä. Ääni voi olla todellinen ihmislukija tai ihmislukijan äänestä ääninäytteiden pohjalta tuotettu ääni. Jos äänikirjojen lukijoille säädetään nyt oikeus lainauskorvaukseen, joudutaan jatkossa selvittämään myös sitä, miten kunkin äänikirjan lukijaääni todellisuudessa on tuotettu. Tämä aiheuttaa kohtuutonta hallinnollista taakkaa korvauksia hallinnoiville järjestöille ja voi osoittautua käytännössä mahdottomaksi. Lisäksi jos kuuntelija voi vaihtaa lukijan ääntä kesken teoksen, Sanasto ei voi saada tilastotietoa siitä, kenen lukijan äänellä teos on kuunneltu. Tällöin korvauksen tilittäminen on mahdotonta.

Äänikirjan lukijoille mahdollisesti luotavan uuden korvausoikeuden myötä lukijoille voi myöhemmin muodostua oikeus saada kirjallisuuden tekijöiden tavoin korvausta myös saavutettavuuskirjasto Celian lainoista. Fyysisten, nyt jo korvauksen piirissä olevien lainojen määrä on laskenut, sillä Celian lainoista jo 89 % tehdään verkon kautta. Striimattavia äänikirjalainoja on vuositasolla hieman vajaa 900 000, ja sitä voidaan pitää etenkin Suomen kaltaisella pienellä kielialueella Marrakeshin direktiivissä tarkoitettuna merkittävänä käyttönä.

Lukuisten ongelmien sekä selvittämättömien budjettivaikutusten vuoksi Sanasto esittää äänikirjalukijoiden oikeutta korvaukseen poistettavaksi esityksestä.

sanasto

Korkeavuorenkatu 30 A, 00130 Helsinki
+358 9 5629 3300, info@sanasto.fi, sanasto.fi

3. Pykälätekstiin esitetyt muutokset

Koska verkkokirjahyllyt perustuvat lisensseihin samoin kuin hallituksen esitysluonnoksen piiriin kuuluva muu e-aineisto, pykäläteksti käytännössä kattaa myös avauksina tilastoitavan e-aineistojen käytön (nk. verkkokirjahyllyt). Sanasto esittää kuitenkin pykälätekstiin tehtäväksi seuraavan Teams-kuulemisessa yleisten kirjastojen edustajan esittämän muutoksen:

Kun yleinen kirjasto tai korkeakoulukirjasto välittää e-kirjan tai e-äänikirjan kustantajan tai muun oikeudenhaltijan kanssa sovitulla ehdoilla kirjaston kokoelmaan kuuluvan [tai kirjaston valitsemassa verkkopalvelussa saatavilla olevan](#) e-kirjan tai e-äänikirjan yleisölle siten, että yleisöön kuuluvilla henkilöillä on mahdollisuus saada e-kirja tai e-äänikirja saataviinsa itse valitsemastaan paikasta ja itse valitsemanaan aikana käytettäväksi rajoitetuksi ajaksi [tai kirjaston valitsemassa verkkopalvelussa saatavilla olevan](#), e-kirjaan tai e-äänikirjaan sisältyvän...

Helsingissä 19. päivänä syyskuuta 2023

Peter Sandström
Hallituksen puheenjohtaja

Niina Vettensola
Toiminnanjohtaja

sanasto

Korkeavuorenkatu 30 A, 00130 Helsinki
+358 9 5629 3300, info@sanasto.fi, sanasto.fi

